

SAKSBEHANDLER
Ingrid Melgård
Bodil Johanne Paulsen
Inger Johanne Rystad

VÅR REF.
20/01721-1

ARK. Sakarkiv
2.1.1

DERES REF.

INNVALGSTELEFON

+47 98202853

DERES DATO

VÅR DATO
31.08.2020

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

Skagerak Kraft AS
Postboks 80
3901 PORSGRUNN

Dalsfos kraftverk i Kragerø kommune - vedtak om fredning

Vi viser til utsendt fredningsforslag for Dalsfos kraftverk, gnr./bnr. 46/15, og 46/8 i Kragerø kommune datert 8. oktober 2018, og revidert fredningsforslag datert 8. februar 2019.

Fredningsforslaget har vært til offentlig ettersyn og høring hos berørte parter i to omganger og Riksantikvaren har innarbeidet mottatte høringsuttalelser i fredningsvedtaket.

VEDTAK:

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 §§ 15 og 19 jf. § 22, freder Riksantikvaren Dalsfos kraftverk på 46/15, og 46/8 i Kragerø kommune.

Omfanget av fredningen

Fredningen etter kulturminneloven § 15 omfatter følgende byggverk og elementer:

- Redskapsbu 1,
koordinater: 6550262N, 173066Ø, AskeladdenID 239268-4
Fredningen omfatter bygningens eksteriør og inkluderer hovedelementer som konstruksjon, materialbruk og overflatebehandling, samt detaljer som vinduer, dører og gerikter.
- Redskapsbu 2,
koordinater: 6550318N, 173078Ø, AskeladdenID 239268-5
Fredningen omfatter bygningens eksteriør og inkluderer hovedelementer som konstruksjon, materialbruk og overflatebehandling, samt detaljer som vinduer, dører og gerikter.
- Lukehus øst (damstyringshus),
koordinater: 6550266N, 173069Ø, AskeladdenID 239268-6
Fredningen omfatter bygningens eksteriør og inkluderer hovedelementer som konstruksjon, lukemaskineri, materialbruk og overflatebehandling, samt detaljer som vinduer, dører og gerikter.
- Flomluke/-avløp («Akerselva») og opprinnelig damkrone,
koordinater: 6550262N, 173080Ø, AskeladdenID 239268-11
Fredningen omfatter den opprinnelige damkronen i naturstein, flomluken, vannkanalen fra luken og ned til terrenget. Fredningen inkluderer konstruksjon og materialbruk.
- Øvre basseng med luke,
koordinater: 6550255N, 173080Ø, AskeladdenID 239268-10
Fredningen omfatter luke med lukeopptrekk og natursteinmuren som utgjør bassenget og inkluderer konstruksjon og materialbruk.
- Nedre basseng,
koordinater: 6550225N, 173173Ø, AskeladdenID 239268-12
Fredningen omfatter betongmuren, lukene og fundamentet for lukehuset, som utgjør østsiden av nedre basseng. Fredningen inkluderer konstruksjon og materialbruk.
- Overløp nedre basseng (ålekanal),
koordinater: 6550243N, 173166Ø, AskeladdenID 239268-13
Fredningen omfatter kanalen fra nedre basseng og ut til elven og inkluderer konstruksjon og materialbruk.

Ålekassen som står der på fredningstidspunktet er fra begynnelsen av 2000-tallet og inngår ikke i fredningen.

- Lukehus
bygningsnummer 165331265, AskeladdenID 239268-3
Fredningen omfatter bygningens eksteriør med fundament og interiør. Fredningen inkluderer hovedelementer som konstruksjon, materialbruk og overflatebehandling, samt detaljer som vinduer, dører og gerikter. Interiørfredningen inkluderer hovedelementer som materialbruk og overflatebehandling, fast inventar samt detaljer som vinduer, dører og gerikter. Til fast inventar regnes blant annet mekaniske lukeopptrekk.

Et nytt luketrekk er unntatt fra fredningen.

- Rørgate med 3 rør,
koordinater: 6550251N, 173192Ø, AskeladdenID 239268-2
Fredningen omfatter de tre rørene fra lukehuset til kraftstasjonen og inkluderer konstruksjon, fundament, festeanordninger og materialbruk.
- Stasjonsbygningen,
bygningsnummer 165331257, AskeladdenID 239268-1
Fredningen omfatter bygningens eksteriør og deler av interiøret. Fredningen av interiør omfatter maskinsal med inngangsparti og trapp, ventilrom med lager, høyspentrom i 1. etasje og tidligere høyspentrom i 2. etasje med trapperom, som vist på plantegning. Fredningen inkluderer hovedelementer som konstruksjon, planløsning, materialbruk og overflatebehandling, og detaljer som vinduer, dører, gerikter, og fast inventar. Til fast inventar regnes blant annet aggregater, løftekran og stengeventiler.

Fredningen omfatter også følgende større løst inventar i stasjonsbygningen:

Maskinsal:

- Verktøytavle med verktøy
- Beskjedtavle

Tidligere høyspentrom i 2. etasje:

- 6 veggglamper med kuppel i glass

Ventilrom:

- 8 lagrede veggglamper med kuppel i glass, som tidligere har hengt i maskinsalen.

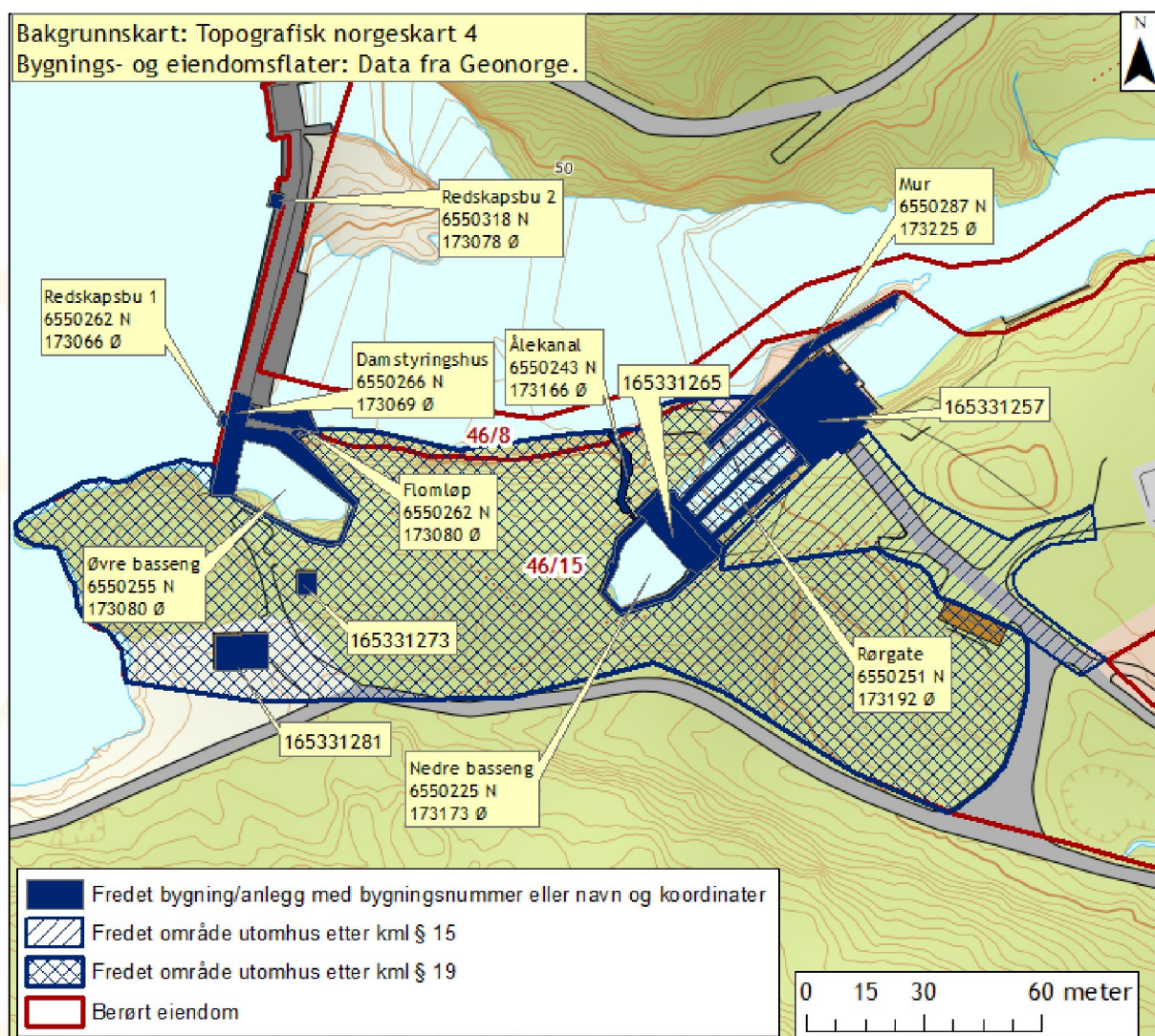
Unntatt fra fredningen er ett av aggregatene fra 1958.

- Avledningsmur mot fossen, ved stasjonsbygningen,
koordinater: 6550287N, 173225Ø, AskeladdenID 239268-15
Fredningen omfatter muren som er satt opp nord for stasjonsbygningen og inkluderer konstruksjon og materialbruk.
- Adkomstområde,
AskeladdenID 239268-14
Fredningens utstrekning er vist på fredningskartet og omfatter kraftstasjonens adkomstområde med murer, kantstein og deler av veien. Fredningen inkluderer utforming, konstruksjon og materialbruk og veienes utforming og utstrekning.

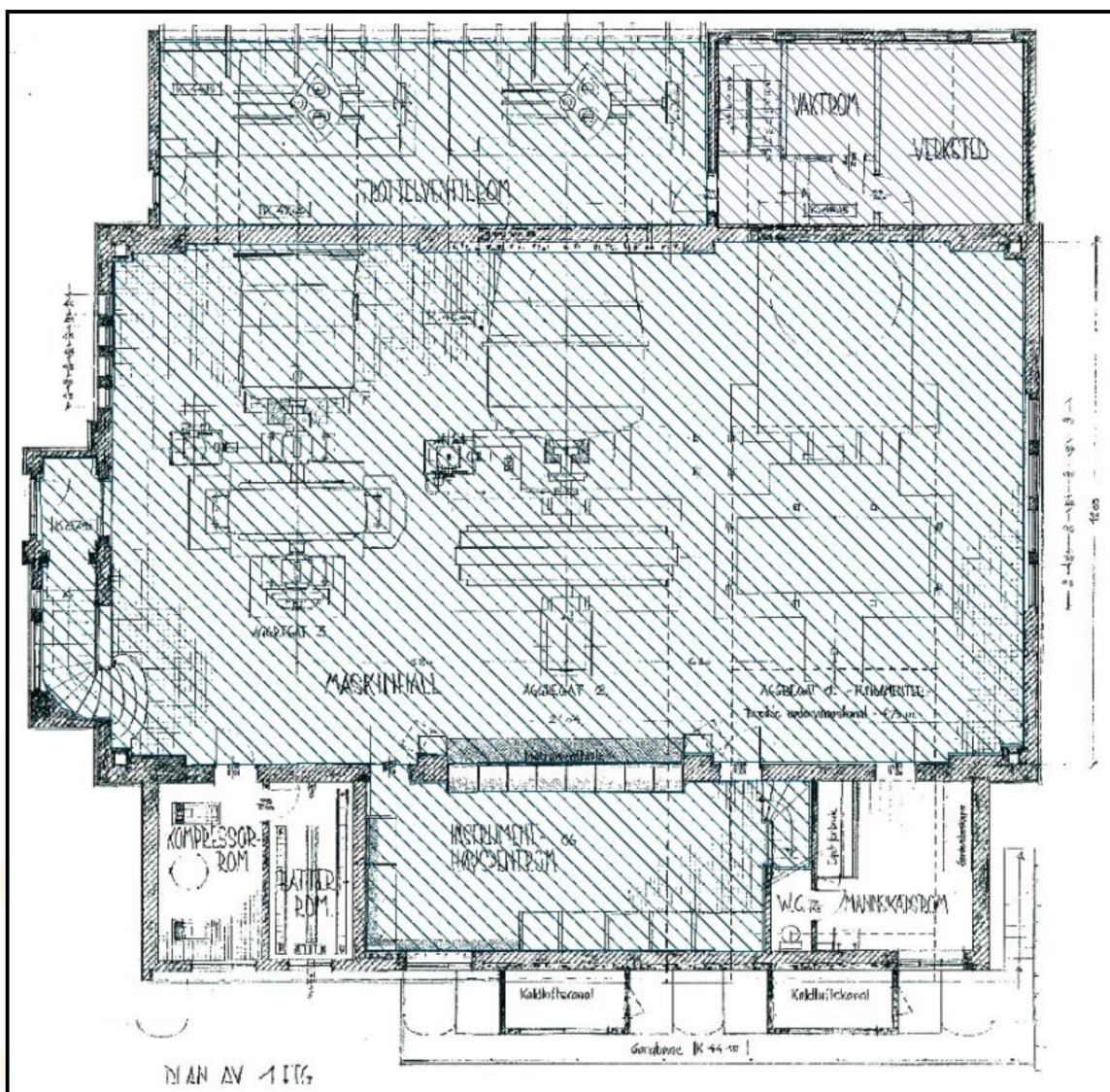
- Kaffestua,
bygningsnummer 165331273, AskeladdenID 239268-8
Fredningen omfatter bygningens eksteriør og interiør og inkluderer hovedelementer som konstruksjon, planløsning, materialbruk og overflatebehandling, samt detaljer som vinduer, dører og gerikter. Fast inventar er fredet som del av interiøret. Til fast inventar regnes blant annet skap.
- Sementbua,
bygningsnummer 165331281, AskeladdenID 239268-9
Fredningen omfatter bygningens eksteriør og inkluderer hovedelementer som konstruksjon, materialbruk og overflatebehandling, samt detaljer som dører og luker.

Fredningen etter kulturminneloven § 19 omfatter følgende område:

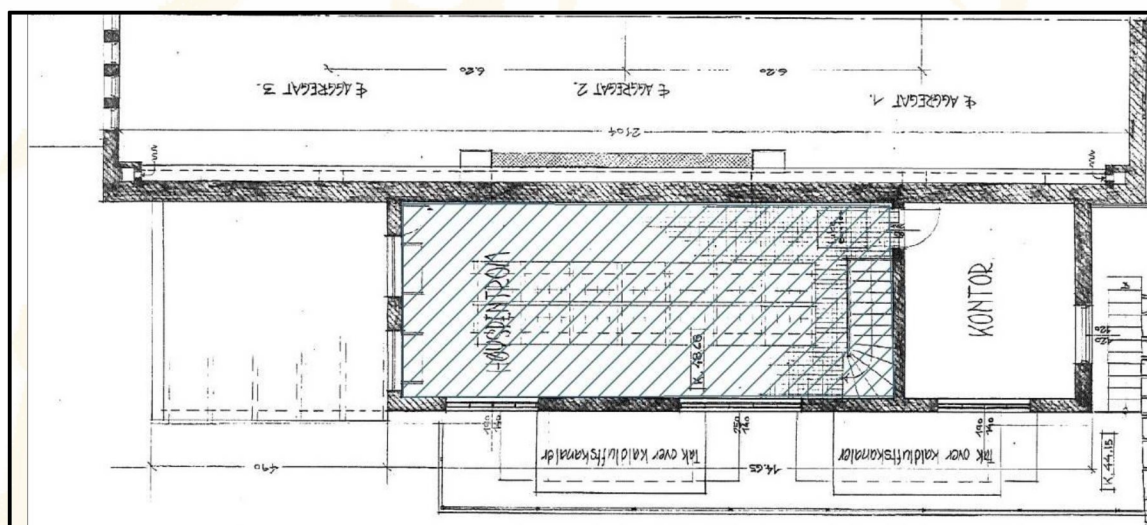
- Område rundt Dalsfos kraftverk, som vist på fredningskartet.

Fredningskart for Dalsfos, utarbeidet av Riksantikvaren.

Plantegning for 1. etasje i stasjonsbygningen. Omfang av interjørfredningen er markert med blå skravur.

Plantegning for 2. etasje i stasjonsbygningen. Omfang av interjørfredningen er markert med blå skravur.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen etter kulturminneloven § 15

Formålet med fredningen er å bevare Dalsfos kraftverk som en godt bevart representant for utbyggingen av mindre kraftverk tidlig på 1900-tallet. Formålet er videre å bevare anleggets særpregede arkitektur, dets relasjon til landskapet og en tydelig lesbar produksjonslinje slik denne ble utviklet fra 1907 til 1960.

Fredningen skal sikre enkeltbygningene og byggverkene og deres innbyrdes sammenheng, samt kulturhistoriske verdier knyttet til anlegget som helhet. Fredningen skal i tillegg sikre elementene i og lesbarheten av kraftverkets produksjonslinje, samt kulturminner knyttet til tømmerfløting og ålefangst.

Fredningen av bygningenes eksteriør skal sikre bygningenes arkitektur. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som fasadeløsning, opprinnelige/eldre vinduer og dører, materialbruk og overflater, skal opprettholdes.

Formålet med fredningen av interiør i og kraftstasjonsbygningen, lukehuset og kaffestua er å bevare rominndeling, bygningsdeler og overflater i de deler av interiørene som er kulturhistorisk interessante. Fast og spesifisert større løst inventar skal bevares som en integrert del av interiøret.

Formålet med fredningen av adkomstområdet til kraftverket er å sikre områdets karakter og fysiske elementer, som murer og kantstein med deres konstruksjon, utforming og materialbruk.

Formålet med fredningen etter kulturminneloven § 19

Formålet med fredningen av området rundt kraftverket er å sikre helheten i anlegget, anleggets karakter og bevare virkningen av anlegget i landskapet.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelse om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

Kulturminne fredet etter kulturminneloven § 15

1. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte byggverkene eller deler av disse.
2. Det er ikke tillatt å bygge om byggverkens eksteriør eller interiør. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
3. Det er ikke tillatt å skifte ut bygningselementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid ut over vanlig vedlikehold på byggverkens eksteriør, fredete interiører eller konstruksjon. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
4. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med materialer og metoder som er i tråd med byggverkens egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.

5. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.
6. Utover ordinær skjøtsel er det ikke tillatt å gjøre endringer i det avmerkede uteområdet (adkomstområdet) ved kraftstasjonen som vil kunne endre områdets karakter i vesentlig grad. Det er ikke tillatt å fjerne murer og kantstein eller endre veienes utforming og utstrekning.

Område fredet etter kulturminneloven § 19

7. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre områdets karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for bebyggelse, anlegg og utvidelse av vei eller parkeringsplass, oppsetting av gjerder, skilt, endring av belegg, planering, utfylling og andre landskapsinngrep.

Følger av fredningen

Lovhenvisning

Når det gjelder behandlingen av fredete kulturminner vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17, 18, 19 og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vedlikehold

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete kulturminner. Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete byggverk er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og -materialer samt detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling. Vedlikehold av fredete byggverk og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 15a og § 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Litt nord for E18 ved Kragerøvassdraget ligger Dalsfos kraftverk i et typisk lavlandsvassdrag med innsjøer og vassdrag. Dalsfos kraftverk har inntaket fra det nå regulerte Tokevatnet. Det er et lite kraftverk av typen magasinkraftverk. Kraftverket med tre like aggregater på til sammen rundt 5 MW sto ferdig i 1907. Under utbyggingen og den senere driften av kraftverket ble det etablert et lite samfunn på stedet med boliger, veier og broer.

Kraftverket består av en dam med flomavledning, inntak, korte vannveier og kraftstasjon i dagen. Fra kraftstasjonen ses rørgata, lukehuset og dammen, og det er kort avstand til både nedre og øvre magasin og opp til dammen. Kraftstasjonen er plassert like nedenfor den tidligere fossen. Adkomstområdet til kraftverket er godt vedlikeholdt og det finnes opprinnelige støttemurer og eldre hvitmalt kantstein langs veiene. Ved stasjonsbygningen er det bygget en avledningsmur mot fossen for å beskytte stasjonsbygningen mot vannet i elven. Natursteinsmuren er opprinnelig.

Kraftstasjonen har en framtrepende arkitektur, med mange fine og godt bevarte jugendstildetaljer i både eksteriør og interiør. Den skiller seg ut ved å være i utmurt bindingsverk, mens de andre bygningene i området er enkle, panelte reisverksbygninger.

Kraftstasjonsbygningen er oppført i blank mur av rød teglstein. Bygningens arkitekt er ukjent. Bygningen inneholder aggregater og annet nødvendig utstyr for å produsere strøm, og maskinsalen utgjør bygningens hovedvolum. På bygningens vestre side ligger ventilrommet og på bygningens østre side er et overbygg over utløpsrør. På denne siden er det kontorer og tekniske rom på nivå med maskinsalen, samt det tidligere 12V-koblingsrommet en etasje opp.

Rørgata er opprinnelig og består av tre sirkulære, klinket og malte jernrør på fundamenter av betong.

Lukehuset er en reisverksbygning på svært høy betongmur som utgjør den ene siden i nedre basseng. I denne muren er det laget to høye rundbuete nisjer. Selve lukehuset har stående panel og fem to-rams smårutete vinduer.

De to redskapsbuene og lukehus øst (damstyringshuset) er tre enkle reisverksbygninger med stående rødmalt panel på natursteins sokkel/grunnmur, saltak tekket med papp og bølgeblikk, med hvitmalt hjørnekasser. Disse bygningene har fått nytt panel, tak og dører, men konstruksjonene er opprinnelige.

Dammen er viktig både som et byggverk og som en del av det helhetlige anlegget. Luken i den opprinnelige damkronen var tidligere en tømmerfløtingsluke, men fungerer nå som en flomluke. Fra luken ble det på 1950-tallet støpt en renne i betong.

Det øvre bassenget ligger rett på innsiden av dammen og er forbundet med nedre basseng med en tunnel. *Øvre basseng* er utført i natursteinsmur og får tilført vann fra dammen gjennom en treluke med opptrekk i jern. *Nedre basseng* er utført i betong og får tilført vann fra øvre basseng gjennom en tunnel. Det nedre bassenget har et overløp som går ut i elveløpet og en luke for ålefangst. *Overløpskanalen* har støpte murer og benyttes også til fanging av ål der vannet føres gjennom en ålekasse. Ålen blir satt ut igjen nedenfor kraftverkene i vassdraget.

Kaffestua er en liten bygning som ble satt opp for tømmerfløterne som jobbet med å sende tømmeret gjennom den tidligere tømmerfløtingsdammen og ut i tømmerrenna etter at den nåværende dammen var oppført. Bygningen er en ett-roms reisverksbygning med stående panel og saltak. Konstruksjonen er trolig som opprinnelig og interiøret er eldre med glattpanel og plassbygde skap. Vinduet er nyere, mens døren ser ut til å være fra 1950-tallet.

Sementbua ble bygget som lagerbygning for oppbevaring av sement under oppføringen av dammen. Enkel reisverksbygning med natursteinspilarer som fundament og panel av halvkløyvinger. Taket er nytt.

For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredningsvedtaket.

Statkraft eier og er deleier i mange av landets vannkraftverk. Utbyggingen av disse har hatt stor betydning for utviklingen i Norge det siste århundret, og har store ringvirkninger for samfunnet. For å ta vare på kulturminneverdiene knyttet til selskapets vannkraftverk, har Statkraft i samarbeid med Riksantikvaren utarbeidet en landsverneplan for sine kulturhistoriske eiendommer. Det overordnede målet i landsverneplanprosjektet har vært å få frem et utvalg som viser utviklingen av vannkraftverkene, basert på en kulturminnefaglig verne vurdering. De utvalgte anleggene som fredes er vurdert å ha kulturhistorisk, arkitektonisk og/eller vannkrafthistorisk verdi, sett i nasjonal sammenheng.

Dalsfos kraftverk er i dag eid av Skagerak Kraft AS der Statkraft er en deleier, og er det eldste kraftverket som fredes som følge av Statkrafts landsverneplan.

Kragerøvassdraget er et typisk lavlandsvassdrag, rik på sjøer og vann. Det har vært og er flere kraftverk langs den 15 kilometer lange strekningen mellom Tokevatnet og utløpet i Kilsfjorden ved Kragerø. Det eldste og øverste av disse er Dalsfos kraftverk fra 1907. Kraftverket er en representant for landets mindre kraftverk fra de første årene på 1900-tallet.

Det er i dag få kraftverk fra denne tidlige perioden som har samme grad av opprinnelighet og arkitektonisk kvalitet som vi kan oppleve på Dalsfoss. Anlegget består av flere elementer som sammen har høy formidlingsverdi, både som representant for industrialiseringen og for forklaring av hvordan elektrisk kraft produseres. Nærheten mellom den bevarte dammen, bassengene og kraftstasjonen er særegen på nasjonalt nivå.

Tilstand og økonomiske konsekvenser av fredning

Det er ikke gjennomført tilstandsvurdering av bygningen etter gjeldende Norsk Standard EN - NS 16096. Riksantikvaren var på befaring til Dalsfos kraftverk den 9. august 2018. Alle byggverkene ble befart. Byggverkene ser ut fra den visuelle vurderingen ut til å være godt ivaretatt og flere bygninger er nylig istandsatt. Det ble ikke registrert noen store konstruktive mangler.

Riksantikvarens vurdering

Ut fra en samlet vurdering regner ikke Riksantikvaren med at det vil innebære vesentlige økonomiske merkostnader for staten å gjennomføre fredning av Dalsfos kraftverk.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Det følger videre av § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det. Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift 15. februar 2019 nr. 127 om fastsetting av myndighet mv. etter kulturminneloven § 2 (4).

Eiendomsforhold og reguleringsmessig status

Kraftverket, og bygningene, eies av Skagerak Kraft AS. I kommuneplan for Kragerø, 3.9.2015, er Dalsfos avsatt til «Andre typer bebyggelse og anlegg».

Underveis i fredningsprosessen ble det gjennomført jordskiftesak for å gjennomgå eiendommene i området. Dette har ført til noen endringer i gnr./bnr. Tidligere var også en privat eiendom (44/8) berørt av fredningen, men denne berøres ikke lengre av fredningen.

Forholdet til naturmangfoldloven

Når kulturminneforvaltningen fatter vedtak, skal det samtidig gjøres en vurdering av om dette har innvirkning på naturmangfoldet. Dette følger av lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Lovens §§ 8-12 legges til grunn for vurderingen, jf. § 7.

Det er gjort søk i Artsdatabankens *Artskart* og Miljødirektoratets *Naturbase* for å fremskaffe nødvendig kunnskap for beslutningsgrunnlaget. Søket gjaldt sårbare og truede arter.

Det er registrert to sårbare arter i området omkring de foreslåtte fredete bygningene. Disse er Dvergdykker (*Tachybaptus ruficollis*) og Lappfiskand (*Mergellus albellus*).

Det er ikke registrert uvalgte naturtyper ved Dalsfos kraftverk.

Riksantikvaren vurderer at fredningen verken vil komme i konflikt med naturverdier eller påvirke naturmangfoldet i negativ retning ut fra dagens situasjon.

Bakgrunn for fredningen

Bakgrunnen for fredningen er Landsverneplanen for Statkraft 2013, som er en kulturminnefaglig vernevurdering av vannkraftverk tilknyttet Statkraft. Statkraft har eierinteresser i Dalsfos gjennom sin eierandel i Skagerak Kraft AS. Landsverneplanen ble utarbeidet av Statkraft i samråd med NVE (i perioden 2008-2010) og Riksantikvaren.

For å sikre historisk og geografisk bredde og representativitet er utvalget i landsverneplanen vurdert ut fra fasene i norsk kraftutbygging, med momenter som energipolitikk, elektrisitetsproduksjon både til industri og alminnelig forsyning, teknologisk utvikling, arkitektur og geografisk beliggenhet.

Landsverneplanen danner grunnlaget for fredning i samsvar med kulturminneloven. Normalt fredes eiendommene i landsverneplan ved forskrift etter kulturminneloven § 22a. Dalsfos kraftverk er i landsverneplanen vurdert i verneklasse 1, fredning. Fordi eierskapet ikke er 100% i statlig eie, kan ikke Dalsfos fredes ved forskrift, og fredes derfor ved enkeltvedtak etter kulturminnelovens § 15.

Redegjørelse for saksgang

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1 meddelt eier, fylkeskommunen og kommunen i brev av 10. april 2018. Oppstart av fredning ble også kunngjort i avisene Kragerø Blad Vestmar og Varden (7. april 2018).

Innkommne bemerkninger til melding om oppstart og Riksantikvarens kommentarer til disse

Det kom inn fire (4) merknader til melding om oppstart.

Telemark fylkeskommune

Telemark fylkeskommune påpeker at det er få kraftverk der helheten er fredet. De mener at en fredning som foreslått på Dalsfos kan bli fragmentert og lite forståelig og at Riksantikvaren bør vurdere å frede større deler av anlegget, utover det man er kommet frem til i landsverneplan

for Statkraft.

De mener at det som i tillegg burde vurderes fredet er:

1. Vannets vei fra reguleringsdam til lukehus. To åpne bassenger som er forbundet med en kort tunnelstrekning bør tas med i fredningen for å få helheten i produksjonslinjen.
2. Inventaret i lukehuset. Maskineriet, ventilene, her bør vurderes på samme vis som aggregatene.
3. Nødveien for vann fra inntaksdam/lukehus på utsiden av rørgate og kraftstasjon.
4. Inventaret i kraftstasjonsbygningen. Særlig det eldste aggregatet fra Voith/AEG med tilbehør og originale ventiler for vanntilførsel, men også andre deler som kan knyttes til den eldre produksjonsfasen før 1958 (ventiler, traverskran, styringstavler, transformatorceller, effektbrytere, skillekniver m.m.).
5. Andre eldre elementer bevart fra kraftoverføringen.
6. Tidligere tømmerrenne som nå er erstattet av tunnel. De fleste kraftstasjoner, også Dalsfos, hadde tiltak for fløtning av tømmer.
7. Boligene som ble bygd/anskaffet ved etableringen. Disse er ikke eid av kraftverket lengre, men står fremdeles som del av kulturmiljøet rundt og er i noen tilfeller godt bevart. Her er det mulig ved bruk av kulturminneloven § 15 å vurdere også ett eller flere av husene for å få helheten representert. Dette er en stor mangel ved fredninger av kraftstasjoner. De kan ikke forstås fullt ut uten tilretteleggingen rundt.
8. Adkomsten med vei og hengebru. Dette er særskilt omtalt i «Kulturminner i norsk kraftproduksjon» (KINK), 2006, for å forstå helheten med kommunikasjon og transport.
9. Et større område rundt kraftverket, inkludert boligområdet og adkomstvei bør fredes etter kulturminneloven § 19 for å ivareta sammenhengen mellom fredningens ulike objekter og det kulturmiljøet de utgjør. Dette må sikres for å få en god forvaltning av fredningen.
10. Videre påpeker Telemark fylkeskommune at lukehus, rørgate og kraftstasjon bør deles opp slik at de fremstår som tre ulike enkeltobjekter av hensyn til forvaltningen og forståelsen av kraftverkets oppbygning. Rørgaten er én rørgate med tre rør (ikke tre rørgater).

Riksantikvarens kommentar:

Fredningsforslaget for Dalsfos er resultat av en lang prosess i landsverneplanen for Statkraft og et omforent omfang mellom Statkraft og Riksantikvaren. Riksantikvaren har likevel på bakgrunn av merknader til varselet og befaring vurdert at det er nødvendig å sikre flere av kulturminnene for å sikre det helhetlige anlegget og foreslår derfor å frede flere byggverk enn de som ble utvalgt i Landsverneplan for Statkraft.

Ad punkt 2 og 4: Interiøret i lukehuset og deler av interiøret i stasjonsbygningen er foreslått tatt med i fredningen. Det vil avgjøres før høringen hvor mye av det faste inventaret som tas med i fredningen.

Ad punkt 7-9: Riksantikvaren anser at fredningen ikke vil være til hinder for at det på et senere tidspunkt foretas eventuelle tilleggsfredninger eller vern gjennom arealplan. I tillegg er selve damanlegget satt som statlig listeført av NVE.

Ad pkt 10: Disse elementene er tre ulike objekter i fredningssaken og rørgaten er nå benevnt som rørgate med tre rør.

Riksantikvaren takker for gode og viktige innspill fra Telemark fylkeskommune.

Per Arne S. Karlberg, nabo

Ønsker at Riksantikvaren vurderer et større omfang for fredningen og da spesielt for:

1. Kaffestua som ble benyttet av tømmerfløterne
2. Lagerbu som ble benyttet da anlegget ble bygd

I tillegg ønsker han at det skal kunne være mulig å gå over dammen.

Riksantikvarens kommentar:

Fredningsforslaget for Dalsfos er resultat av en lang prosess i landsverneplanen for Statkraft og et omforent omfang mellom Statkraft og Riksantikvaren. Riksantikvaren er enige i at både kraftstasjonens tidlige bygninger og fløterhistorien er viktig. I forslaget til fredning ble kaffestua og sementbua tatt med. Riksantikvaren takker for viktige innspill.

Når det gjelder tilgang til å gå over dammen har ikke Riksantikvaren hjemmel i kulturminneloven til å regulere bruk eller ferdsel, som ikke innvirker på det fredete kulturminnet.

Kragerøvassdragets Grunneierlag, ved Leif Grønstad

Grunneierlaget mener det bør vurderes å tilbakeføre vassdraget til slik det var før vannkraftutbyggingen.

Riksantikvarens kommentar:

Riksantikvaren har ikke myndighet til å avgjøre om vassdraget skal tilbakeføres til sin opprinnelige form.

Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE)

NVE er positive til fredningen av Dalsfos kraftverk. De vil ellers oppfordre Riksantikvaren til å tenke helhetlig rundt kraftverkenes konstruksjon, teknologi og funksjon for å produsere og overføre elektrisitet, samt nødvendig tilrettelegging og infrastruktur rundt kraftverkene. «Kulturminner i norsk kraftproduksjon» (KINK) trekker spesifikt fram helheten rundt Dalsfos kraftverk som et viktig argument for bevaring. De støtter Telemark fylkeskommunes innspill til fredningen av Dalsfos som påpeker flere viktige aspekter rundt dette. De påpeker videre at fredningene generelt må ta hensyn til drift, vedlikehold og sikkerhet ved anleggene.

Riksantikvarens kommentar:

Fredningsforslaget for Dalsfos er resultat av en lang prosess i landsverneplanen for Statkraft og et omforent omfang mellom Statkraft og Riksantikvaren. Riksantikvaren har på bakgrunn av merknader til varselet og befaring likevel vurdert at det er nødvendig å sikre flere av kulturminnene i anlegget og foreslår derfor å frede flere byggverk enn de som ble utvalgt i Landsverneplan for Statkraft. I tillegg er selve damanlegget satt som statlig listeført av NVE.

Høring og offentlig ettersyn

Høring og offentlig ettersyn av forslag til fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1, meddelt berørte parter i brev av 8. oktober 2018. Samtidig ble dette kunngjort i avisene Kragerø Blad Vestmar og Varden (hhv 13. og 12. oktober 2018) og Norsk lysningsblad 10. oktober 2018.

I fredningsforslaget som ble sendt til høring valgte Riksantikvaren på bakgrunn av innkomne merknader til fredningsforslaget å utvide fredningsomfanget fra det omfanget som opprinnelig var foreslått i Landsverneplan Statkraft. Endringen er gjort ut fra en vurdering av anleggets opprinnelighet, det kompakte kulturmiljøet og en tilnærmet komplett bygningsmasse fra tidlig 1900-tall. Byggverkene utgjør et interessant krafthistorisk kulturmiljø fra den tidlige fasen av elektrisitetsproduksjon i Norge og det at anlegget i stor grad står intakt gjør det enkelt å forstå

produksjonsprosessen. I tillegg har anlegget også elementer fra andre viktige historier, som tømmerfløting og ålefiske, som måtte tilpasses da kraftverket ble oppført.

Innkommne merknader til høringen og Riksantikvarens kommentarer til disse

Det kom inn fem (5) merknader til høringen.

Skagerak Kraft AS

1. Skagerak Kraft AS gjør oppmerksom på at de eier all grunn som dammen er fundamentert på og at gnr./bnr. 44/8, som på fredningskartet er plassert på dammen, er feil.
2. Når det gjelder omfanget av fredningen ønsker de at grensen for det foreslåtte fredete området reduseres mot øst.
3. Skagerak Kraft AS kommenterer at det vil være nødvendige med tiltak i forbindelse med vedlikehold og ved overgang til nytt kraftverk. Disse tiltakene påvirker damstyringshus, flomluke, inntak til øvre basseng, inntak til rørgata, stasjonsbygningen og utomhusområdet.

Riksantikvarens kommentar:

Riksantikvaren er glad for at Skagerak Kraft AS ser at en fredning av Dalsfos kraftverk ikke begrenser mulighetene for videre utvikling av kraftverket. Dette lover også godt for videre bruk av anlegget når nytt kraftverk igangsettes.

1. Når det gjelder hvilke eiendommer som omfattes av fredningen forholder Riksantikvaren seg til eierforhold i Matrikkelen på fredningstidspunktet. I Matrikkelen ligger gnr./bnr. 44/8 på deler av dammen til Dalsfos kraftverk, med Skagerak Kraft AS sitt gnr./bnr. 44/3 som et punkt feste på denne. Dersom det kommer endringer til gnr./bnr. i Matrikkelen før fredningsvedtak fattes, vil Riksantikvaren endre kart i tråd med dette.
2. Riksantikvaren tar ønsket om å redusere utomhusområdet mot øst til følge. Dette er justert på fredningskartet i vedtaket.
3. Riksantikvaren har forståelse for at det vil være behov for tiltak i forbindelse med drift, vedlikehold og sikkerhet. Tiltak som ønskes utført etter fredningsvedtaket, krever en dispensasjonssøknad til forvaltningsmyndighetene. Telemark fylkeskommune behandler dispensasjonssøknader om tiltak på Dalsfos kraftverk.

Telemark fylkeskommune

1. Telemark fylkeskommune mener at den kompakte og komplette produksjonslinjen, med produksjonsutstyr, er anleggets styrke og største verdi. Formålet med fredningen vil styrkes ved at det fokuseres på disse verdien i anlegget.
2. Begrepsbruken i vedtaket bør gjenspeile begrepsbruken til tekniske/industrielle anlegg.
3. Rekkefølgen i omfanget burde følge produksjonslinjen i anlegget.
4. Dammen på Dalsfos burde vært med i omfanget av fredningen som objekt fredet etter § 15.
5. Et område rundt anlegget foreslås fredet etter kulturminnelovens § 19.
6. Vannets vei gjennom anlegget burde sikres ved enten § 15 av tunell eller § 19 for området.
7. Adkomstvei og boligområde burde vernes etter plan- og bygningsloven siden disse ikke omfattes av fredningen.

Riksantikvarens kommentar

1. Riksantikvaren er enig med Telemark fylkeskommune og har presisert formålet.
2. Riksantikvaren har brukt begreper fra Landsverneplan Statkraft.
3. Rekkefølgen i omfanget er endret i tråd med høringsinnspillet.
4. Dammen på Dalsfos er valgt ut i NVEs temaplan «Dammer som kulturminner» og har status som statlig listeført.

5. Dette forslaget til fredning av Dalsfos kraftverk er en stor utvidelse i forhold til det som var foreslått i Landsverneplan Statkraft. Riksantikvaren mener at en fredning av området rundt kraftstasjonen kan forsvares og har sendt utvidelsen av fredningen på ny 2. gangs høring.
6. I det justerte fredningsområdet er vannets vei i området fredet etter § 19 og Riksantikvaren vurderer som tilstrekkelig vern.
7. Riksantikvaren ser positivt på bruk av plan- og bygningsloven for vern av tilstøtende områder til kraftanlegget. Dette vil være opp til kommunen å vurdere.

Norges vassdrags- og energidirektorat

Oppfordrer til å fokusere på funksjon og sammenheng i anleggene. Viktig å se helheten i produksjonslinjen. Direktoratet gjør også oppmerksom på at fredningen må ta hensyn til drift, vedlikehold og sikkerhet ved anlegget.

Riksantikvarens kommentar

Gjennom denne høringsrunden har det kommet flere innspill om å fokusere mer på funksjon, sammenheng og helheten i produksjonslinjen. Riksantikvaren har tatt dette til følge og justert fredningsområdet i tråd med innspillene. Nye tiltak, vedlikeholdstiltak og sikkerhetstiltak vil bli løst gjennom dispensasjonsbehandling.

Kragerøvassdragets grunneierlag

Ber om at buene på dammen tas ut av omfanget slik at det fredningen ikke vanskeliggjør gjenåpning av fri fiskevandring i Kragerøvassdraget.

Riksantikvarens kommentar

Riksantikvaren tar utgangspunkt i dagens situasjon i fredningssaker. Siden det, etter hva vi vet, ikke foreligger noen konkrete planer om å fjerne de fem kraftverkene og tilbakeføre vassdraget, vil buene på dammen bli en del av fredningen.

Anne Vinorum

Er positiv til fredningen og vil gjøre oppmerksom på at maleriene på innsiden av ytterdøren til kaffestua er malt av tømmerfløtere.

Riksantikvarens kommentar

Riksantikvaren takker for opplysningen.

Revidert høring og offentlig ettersyn

På grunnlag av innkomne merknader til fredningsforslaget valgte Riksantikvaren å justere fredningsområdet ved å utvide fredningen med et område rundt Dalsfos kraftverk etter kulturminneloven § 19 for å sikre at helheten i anlegget og sammenhengen mellom de fredete enkeltobjektene. Riksantikvaren ser at dette kompletterer fredningen av Dalsfos og har derfor utarbeidet et nytt forslag til fredning som inkluderer et område fredet etter § 19 rundt anlegget. Vi sendte det endrete forslaget ut på en ny høring siden dette er en utvidelse av omfanget av fredningen..

2. gangs høring og offentlig ettersyn av forslag til fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1, meddelt berørte parter i brev av 8. februar 2019. Samtidig ble dette kunngjort i avisene Kragerø Blad Vestmar og Varden og Norsk lysningsblad.

I det reviderte fredningsforslaget var følgende endret:

- Det ble foreslått å frede et område rundt anlegget etter kulturminneloven § 19.

- Området foreslått fredet etter kulturminneloven § 15 ble justert noe nord for adkomstveien etter innspill fra eier.
- Formålet for området foreslått fredet etter § 15 ble satt inn da dette ikke var kommet med i tidligere forslag.
- En feil i plantegningen ble rettet i samsvar med omfanget i teksten.

Innkommne merknader til 2. gangs høring og Riksantikvarens kommentarer til disse

Det kom inn 4 (fire) merknader til høringen.

Telemark fylkeskommune

Telemark fylkeskommune er glad for at deres innspill i forrige høringsrunde er tatt til følge. De mener at selve dammen også burde være en del av fredningen for å sikre helheten.

Riksantikvarens kommentar

Riksantikvaren takker Telemark fylkeskommune for medvirkningen til fredningen av Dalsfos kraftverk. Med hensyn til dammen på Dalsfos er denne valgt ut i NVEs temaplan «Dammer som kulturminner» og har status som statlig listeført.

Kragerø kommune, hovedutvalg for Plan, bygg og miljø

Kragerø kommune, hovedutvalg for Plan, bygg og miljø støtter fredningsforslaget slik det nå foreligger. Kragerø kommune, hovedutvalg for Plan, bygg og miljø synes det er riktig at områdene rundt kraftverket foreslås fredet etter kulturminnelovens § 19. Dette sikrer etter kommunens syn en helhetlig bevaring av kraftverksanlegget.

Riksantikvarens kommentar

Riksantikvaren er glad for at Kragerø kommune, ved hovedutvalg for Plan, bygg og miljø er positive til fredningen av Dalsfos kraftverk.

Miljødirektoratet

Miljødirektoratet anser det som viktig at en fredning av Dalsfos kraftverk, med tilhørende bygninger/anlegg og uteområder, ikke blir til hinder for en framtidig etablering av fiskepassasje forbi Dalsfoss og opp i Tokemagasinet. En tilsvarende forutsetning er lagt til grunn for konsesjonen til nye Dalsfoss kraftverk Øst2, hvor NVE anfører at det ikke skal etableres installasjoner som vanskeliggjør en ev. senere løsning for reetablering av anadrom fisk i vassdraget.

Riksantikvarens kommentar

Fredningen av Dalsfos kraftverk endrer ikke dagens situasjon med hensyn til natur og dyreliv. Nye tiltak, som etablering av fiskepassasje for Dalsfossen, skal dispensasjonsbehandles av kulturminneforvaltningen hvis disse tiltakene har virkning på de fredete kulturminnene. Kulturminneforvaltningen vektlegger at fredning ikke skal hindre fortsatt bruk og utvikling og har lang erfaring med å balansere fredning med ønske om ny utvikling.

Kragerøvassdragets grunneierlag

Grunneierlaget mener Riksantikvaren ikke har tatt tilstrekkelig natur- og miljøhensyn i fredningssaken for Dalsfos kraftverk. De mener blant annet at det ikke er tatt hensyn til natur og vandringsveier for fiskearter som er truet og fredet eller gjort en vurdering av ulempene ved oppdemming av Kragerøvassdraget. De mener det er alvorlig miljøkriminalitet at ålen og andre fiskeslag er helt utestengt fra vassdraget ovenfor Dalsfoss. De mener videre at Riksantikvaren må vurdere bevaring av deler av nåledammen og buene på damkrona opp mot fiskevandringen. De viser til at buene på damkrona er endret og de har derfor vanskelig for å se

hvilken verdi disse utgjør. De vil at fredningen av Dalsfos kraftverk ikke på noen måte skal hindre fremtidig vandring av havvandrende fiskeslag.

Riksantikvarens kommentar

Riksantikvarens samfunnsoppdrag er å sikre et representativt utvalg kulturminner som belyser sider ved Norges historie og utvikling. Riksantikvaren arbeider med spor etter menneskelig aktivitet, mens andre direktorater arbeider med vern av naturområder og dyrearter. Verdien som skal vurderes ved en vedtaksfredning etter kulturminneloven, også fredningen av Dalsfos kraftverk, er kulturhistoriske og arkitektoniske verdier. Riksantikvaren er av den mening at fredningen av Dalsfos kraftverk ikke vil ha negativ effekt på dagens situasjon i Kragerøvassdraget. Hvis nye tiltak, som fjerning av dam eller etablering av fiskepassasje, kommer i berøring av de fredete kulturminnene og områdene, skal disse behandles gjennom ordinær dispensasjonsbehandling hos kulturminneforvaltningen. Kulturminneforvaltningen har lang erfaring med å balansere fredning med annet vern eller ønsker om ny utvikling og har godt samarbeid med andre myndigheter ved behov. Se også Riksantikvarens kommentar til Miljødirektoratets merknad.

Kragerø kommunestyres behandling

I henhold til kulturminneloven § 22 nr. 3 skal forslag om fredning legges frem for kommunestyret før vedtak om fredning fattes. Fredningsforslaget og innkomne uttalelser ble oversendt kommunen i brev av 26.3.2019. Kommunestyret behandlet saken i møte 4.4.2019 sak 38/19.

Kommunestyrets vedtak:

Kragerø kommunestyre støtter Riksantikvarens fredningsforslag av Dalsfos kraftverk.

Opplysning om klageadgang og tinglysing

Riksantikvarens vedtak om fredning kan påklages til Klima- og miljødepartementet, jf. forvaltningsloven § 28. Eventuell klage stiles til Klima- og miljødepartementet, men sendes Riksantikvaren innen tre uker fra fredningsvedtaket er mottatt, jf. forvaltningsloven § 29.

Fredningsvedtaket vil bli tinglyst av Riksantikvaren i samsvar med kulturminneloven § 22 nr. 5

Vennlig hilsen

Hanna Geiran
riksantikvar

Turid Kolstadløyen
avdelingsdirektør

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Vedlegg: Fredningsdokumentasjon del 1
Fredningsdokumentasjon del 2 (unntatt offentlighet)

Kopi til: Statkraft Energi AS, Postboks 200 Lilleaker, 0216 OSLO/ Vestfold og Telemark fylkeskommune, Postboks 2844, 3702 SKIEN/ NVE - Norges vassdrags- og energidirektorat, Postboks 5091 Majorstua, 0301 Oslo/ Fortidsminneforeningen, Dronningens gate 11, 0152 OSLO/ Kragerø kommune, Postboks 128, 3791 KRAGERØ/ Miljødirektoratet, Postboks 5672 Sluppen, 7485 TRONDHEIM/ Klima- og miljødepartementet, Postboks 8013 Dep, 0030 OSLO/ Nærings- og fiskeridepartementet, Postboks 8090 Dep, 0032 OSLO/ Aslaug Hildur Mattson, Lundereidveien 3, 3766 SANNIDAL/ Kragerøvassdragets Grunneierlag, Gjerdeveien 8, 3766 SANNIDAL/ Fylkesmannen i Vestfold og Telemark, Postboks 2076, 3103 TØNSBERG